

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС (2014 – 2023)

Єгор Лук'яненко

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3326-7767>

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

Вступ

У розвинених країнах машинобудування належить до найважливіших галузей промисловості. Розвиток машинобудування – основа науково-технічного прогресу в усіх галузях народного господарства. Розвиток галузі забезпечує конкурентоздатність товарів на ринку, що підвищує рівень економічного розвитку держави. Сучасна економіка України розвивається в складних економічних умовах, які зумовлені падінням обсягів експорту, зміною зовнішніх експортних ринків, низькими цінами на сировину на світових ринках, трансформаційними процесами в економіці. Саме тому, досить актуальним є питанням перспектив розвитку високотехнологічної промисловості яка являється одним з важливих джерел доходів державного бюджету та запоруки економічної і соціальної стабільності нашої держави.

Метою статті є аналіз повоєнного стану машинобудування України, дослідження ролі та місця машинобудівного комплексу серед інших галузей економіки України та визначення подальших тенденцій його розвитку.

Розвиток машинобудівної галузі являється однією з найважливіших напрямків високотехнологічної промисловості, що має визначальну роль для інших галузей виробництва України.

Машинобудування забезпечує обладнання для роботи інших галузей промисловості та впливає на підвищення продуктивності праці, у результаті випуску обладнання та машин, нових приладів, які не поступаються за якістю світовим зразкам, а також впливає на технічне переобладнання виробництва держави, забезпечує основу для найбільш економічного споживання матеріалів, енергії та сировини, що сприяє зниженню енергомісткості та матеріалоемності товарів, а також забезпечує підвищення конкурентоспроможності виробництва. Саме тому проблема формування ефективних тенденцій та передумов розвитку підприємств машинобудування в наш час є досить актуальною, від її вирішення залежить шлях розвитку України в напрямку високотехнологічної промисловості та побудови нової структури економіки.

Аналізу проблем в машинобудуванні незалежної України приділяється увага з боку таких вітчизняних науковців як: Великий Ю. В. [1], Захарова Д. С. [2], Пігуль Н. Г. [3], Нечепуренко Д. С. [4], Прохорова Ю. В. [5], Супрун В. О. [6], Герасимчук В. Г. [7], Шандра В. М. [8], Соколова Л. В. [9]. Проблемами розвитку підприємств машинобудівної галузі України у повоєнний час займається Остапук Б. Я. [10]., Васіна А. Ю. [11]., Чупир О. М. [12]., Короткий Ю. В. [13]., Сокогун Г. О. [14].

Ю. Великий аналізує причини кризового стану машинобудівної галузі, Д. Захарова аналізує проблеми машинобудівної галузі та пропонує шляхи підвищення конкурентоспроможності та поліпшення стану підприємств галузі машинобудування, Д. Нечепуренко сформулював концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України, О. Чупир охарактеризував необхідні напрями дії щодо прискорення розвитку машинобудівного комплексу України. У своїх працях Б. Данилишин та Д. Стеченко зазначають важливість розвитку машинобудування, аналізують проблеми галузі, пропонують шляхи вирішення проблем, що виникають на шляху розвитку машинобудування в цілому. Але зважаючи на динаміку розвитку та виникнення нових проблем, залишаються не вирішені питання сучасного стану машинобудівної галузі України.

Великий і малий бізнес сучасної України в межах машинобудівного комплексу виконує важливу роль в економічному розвитку країни, її стабільності, оскільки він є не тільки важливим джерелом інвестицій та інновацій, але й виконує важливу функцію забезпечення зайнятості населення. Кількість підприємств машинобудування в повоєнний час України, як суб'єктів великого і малого бізнесу збільшувалося в період 2017 – 2021 рр. (табл.1).

Таблиця 1. Кількість підприємств машинобудування в Україні (2014-2023)

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість підприємств	6479	6865	6602	6682	6969	7178	7538	8266	7023	5862
Суб'єкти великого підприємництва	33	23	19	17	25	28	30	33	27	24
Суб'єкти середнього підприємництва	786	721	718	738	738	745	751	756	727	692
Суб'єкти малого підприємництва	5660	6121	5865	5927	6206	6405	6757	7477	6269	5146

Згідно даних, починаючи з 2016 р. відбувається скорочення кількості підприємств машинобудування, як малого, середнього так і великого підприємництва. В період 2017 – 2021 рр. поступово відбувається підвищення кількості підприємств. З початком

повномасштабної війни, обстрілами всієї території України, з 2022 р. починається різке зменшення кількості підприємств машинобудівної галузі [15]. На розвиток машинобудівного комплексу України протягом 2014–2021 рр. впливала певна сукупність чинників, які найчастіше стримували його, і які продовжують здійснювати свій негативний вплив і на сьогодні. У своїх працях науковець Б. Остапюк вказує, що основними факторами негативного впливу були: економічні кризи, падіння інвестиційних вкладень у виробництво, як промислових підприємств, так і машинобудування, відкриття внутрішнього ринку для зарубіжних підприємств, спад виробництва металургійних підприємств, розрив в функціонуванні єдиного машинобудівного комплексу [10, с. 47].

Дослідниця Васіна А. стверджує, що в останні роки продукцію українського машинобудування як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках істотно потіснили великі зарубіжні корпорації, особливо в наукомісткому секторі. Європейський союз є найбільшим світовим центром машинобудування за загальним валовим випуском продукції, виробництво продукція вітчизняного машинобудування не конкурентоспроможна в порівнянні з зарубіжними лідерами [11, с. 12]. Науковець Авдей О. вказує що в останні роки спостерігається значна втрата технологічного та кадрового потенціалу, питома вага продукції машинобудування в промисловому виробництві скоротилася більш ніж в два рази, відзначається підвищення собівартості продукції, зниження активності в інноваційно-інвестиційній діяльності та інше [12, с. 32].

У 2014–2021 рр. середні темпи приросту обсягів виробленої продукції машинобудування становили 16,5%, при зростання середнього обсягу промислового виробництва за цей же період на 7,35%. Отже, машинобудування розвивалося більш вищими темпами, ніж промисловість. В 2022-2023 рр. обсяг виробленої продукції машинобудування становить 14,2% [16].

У 2014–2021 рр. обсяг реалізації машинобудівної продукції поступово зростає, проте на обсяг реалізації промислової продукції машинобудування негативно впливають, насамперед, приховані інфляційні процеси і не завжди виправдане підвищення цін, особливо враховуючи малу трудомісткість продукції та значну матеріало-енергомісткість останньої [10, с. 29], що негативно впливає економічний потенціал машинобудівної галузі та уповільнює їх інноваційну активність.

Обсяги виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в загальній структурі машинобудування в Україні незначні і становлять 6–8%. Завдяки виробництву обладнання зв'язку,

інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації в 2015–2019 рр. у підгрупі спостерігалось пожвавлення. Значна за обсягами група – виробництво електричного устаткування показує зростання як у вартісних так і в відносних даних, її частка зросла на 77,53% від рівня 2014 р. Збільшення в групі виробництв машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань відбулось, в основному, завдяки виробництву машин і устаткування загального та спеціального призначення, а також для харчової промисловості сільського і господарства. Важливою тенденцією у підгрупі автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів є її стабільне зростання з темпами в 6,2% річних, основне зростання спостерігається у виробництві вузлів, деталей і приладдя для ремонту та обслуговування автотранспортних засобів. Однак, у виробництві повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування та, особливо, виробництві військових транспортних засобів випуск значно збільшився за рахунок внутрішнього попиту [17]. В машинобудівній галузі України поряд зі зростанням обсягу виробництва основних видів продукції спостерігається збільшення фінансових результатів до оподаткування (табл. 2).

Таблиця 2. Фінансові результати підприємств машинобудування до оподаткування за групами виробництва у 2014–2023 рр., млн. грн.

Рік	Машинобудування	Вироб-во комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Вироб-во електротехнічного устаткування	Вироб-во машин і устаткування не віднесених до інших угруповань	Виробництво автотранспортних засобів та інших транспортних засобів
	млн. грн.				
2014	-20501,5	-16,15,1	-4413,1	-3890,9	-10582,4
2015	-12651,7	783,4	-4133,4	-2802,5	-6499,1
2016	1696,2	1701,6	-136,5	1519,1	-1387,8
2017	9770	1817,3	1072,8	1711,9	5168,1
2018	11411,2	2567	4790,9	2023,3	2030,8
2019	15367,4	3355,4	7037,2	3099,8	1875
2020	18153,7	4012,8	8665,1	3853,3	1622,5
2021	21582,1	4168,4	11433,7	4642,8	1337,2
2022	19277,3	3947,1	10443,4	3907,6	979,2
2023	17844,6	3755,6	9572,3	3332	1084,7

Як вказує науковець Шандра В., одним із вагомих негативних факторів впливу на фінансові результати підприємств машинобудування є падіння світових цін на сировинні товари та метал, що привело до скорочення інвестиційних програм металургійних, хімічних та гірничих підприємств, які є основними споживачами продукції важкого

машинобудування [8, с. 6]. Погіршення умов кредитування негативно вплинуло на підприємства машинобудівної галузі, шляхом зменшення доступності коштів для інвестицій в технологічне обладнання підприємств, а також інвестиційні можливості споживачів машинобудівної продукції, що призвело до зменшення попиту на продукцію. Конфлікт з Російською Федерацією, розрив технологічних ланцюгів з підприємствами Криму та Донбасу негативно вплинуло на виробництво продукції підприємств машинобудування. Але це сприяло пожвавленню деяких сегментів внутрішнього ринку, у тому числі у виробництві товарів оборонного призначення. Так, у 2014 р. збитки підприємств досягли 12651,7 млн грн, а кількість прибуткових підприємств зменшилась до 25,9 %. Такі результати позначились і на фінансових результатах, збиток становив 28602,2 млн. грн. В 2016-2021 рр. спостерігається поліпшення фінансових результатів (1696,2 млн. грн. у 2016 р., 21582,1 млн. грн. – 2021 р.), збільшивши частку прибуткових підприємств із 77,2 % до 77,0 % [15].

З 2022 р. – знову відбувається зменшення фінансових результатів підприємств машинобудування (2023 р. - 17844,6 млн. грн) (табл. 3).

Таблиця 3. Фінансові результати підприємств машинобудування до оподаткування в Україні у 2014–2023 рр., млн. грн.

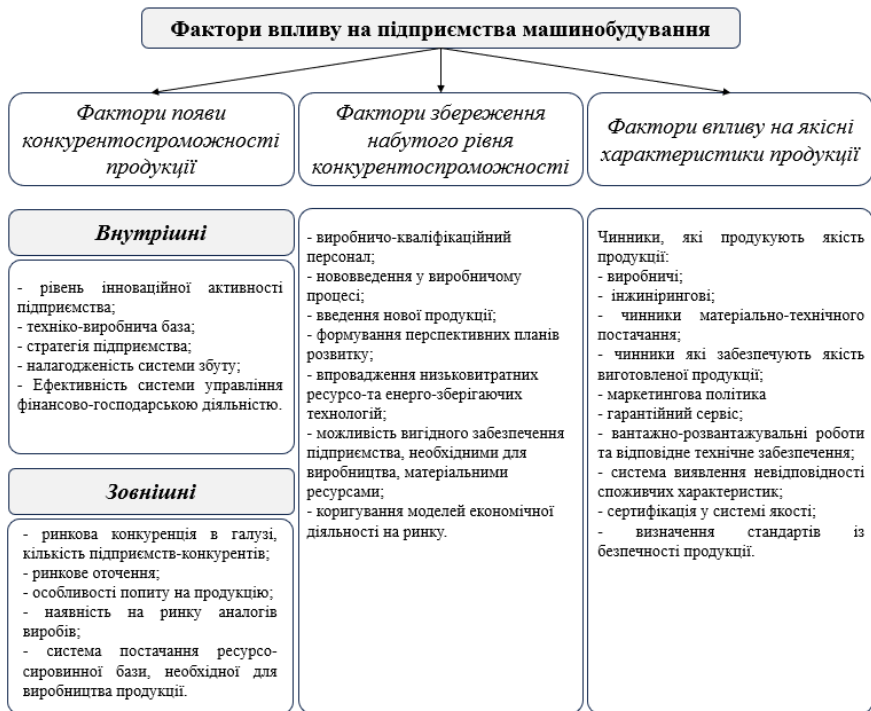
Рік	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування тис.грн.	Підприємства які одержали прибуток		Підприємства які одержали збитки	
		У % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат тис.грн.	У % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат тис.грн.
2014	-20501470,4	64,7	9841581,5	35,3	30343051,9
2015	-12651659,5	74,1	15950588,7	25,9	28602248,2
2016	1696216,1	77,2	14522377,3	22,8	12826161,2
2017	9770037,8	77,7	18965622,5	22,3	9195584,7
2018	11411150,4	77	22885576,2	23	11474425,8
2019	13537824	77,5	24287594,8	22,5	10749770,8
2020	15298466,5	77,7	25676319,7	22,3	10377853,2
2021	17968335,8	77,9	27974271,4	22,1	10005935,6
2022	15035638,2	70,4	28982548,2	29,6	13946910
2023	12574367,3	63,6	29725297,2	36,4	17150929,9

Як видно із наведених даних, 2016 р. завершили зі збитком 22,8% машинобудівних підприємств України. Найбільш успішною діяльністю підприємств машинобудівного комплексу була у 2021 р., коли загальний фінансовий результат до оподаткування склав 17968,3 млрд грн.

Рівень рентабельності підприємства є одним із найбільш вагових показників під час оцінювання ефективності функціонування підприємств, незалежно від сфери їх діяльності.

Протягом 2015–2017 рр. рентабельність машинобудівних підприємств стабільно зростала. Проте у 2018 р. відбувся різкий спад цього показника до 3,3 %. Найвищий рівень рентабельності машинобудівних підприємств в аналізованому періоді був на рівні 10,8 % у 2021 р. З 2021 р., з початком повномасштабної війни в Україні, показники суттєво зменшуються [16].

Науковець Д. Зиз класифікує фактори впливу на підприємства машинобудування, які поділено на фактори появи конкурентоспроможності продукції, фактори збереження набутого рівня конкурентоспроможності та фактори впливу на якісні характеристики продукції машинобудування [17], які зображено на рис. 1.

Рисунок 1. Фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції машинобудування в умовах розширення внутрішніх і зовнішніх ринків.

Таким чином, аналіз стану та тенденцій розвитку внутрішнього ринку продукції машинобудування дає змогу окреслити внутрішні та зовнішні чинники, що впливатимуть на розвиток галузі у довгостроковій перспективі. Серед основних чинників, які гальмують розвиток

машинобудування, слід виділити неповну завантаженість виробничої потужності, зношеність основних засобів, значне зниження інноваційної активності підприємств, низький попит на продукцію українського машинобудування на зовнішньому ринку. Перед вітчизняними підприємствами машинобудівної галузі постали проблеми, які потребують найшвидшого розв'язання, а саме: – залучення інвестицій та підвищення рівня конкурентоспроможності і збуту продукції; – впровадження нових технологій та інновацій; – формування й реалізація мотивів здійснення інноваційної діяльності як на основі ринкових механізмів саморозвитку, так і під впливом держави; – налагодження інтересів та об'єднання зусиль щодо створення й залучення інноваційного потенціалу органів влади, суб'єктів підприємництва, елементів інфраструктури; – координація діяльності суб'єктів інноваційної діяльності і виявлення на цій основі можливостей розв'язання структурних проблем [18, с. 12].

Вплив держави в галузі машинобудування має бути системно побудованим і науково обґрунтованим, а також включати в себе:

- аналіз стану кожної підгалузі машинобудування;
- забезпечення доступу до кредитування за прийнятними відсотковими ставками для оновлення основних фондів;
- поліпшення інноваційної діяльності підприємств шляхом створення дослідно-конструкторських установ;
- підтримку інновацій через мережу венчурних підприємств;
- підтримку поліпшення маркетингової та рекламної діяльності підприємств;
- допомогу при виході на нові ринки збуту з боку торговельних представництв України за кордоном та ін. [19].

Тільки за умов виваженої та системної промислової політики та реалізації вищезазначених дій стане можливим підвищення конкурентоспроможності продукції машинобудування на світових ринках, підвищення якості та зменшення її собівартості, залучення іноземних інвестицій, вихід виробників продукції машинобудування на нові зовнішні ринки, створення нових робочих місць і, як наслідок, підвищення рівня життя населення. Подальшим напрямом досліджень є розробка прикладів індикативних планів розвитку підгалузей машинобудування, які мають включати аналіз стану підгалузі, шляхи поліпшення продуктивності праці, перспективні напрямки інноваційної діяльності, способи здешевлення продукції, методи удосконалення організації виробництва та збуту [20]. В умовах швидкого розвитку економіки знань, поширення соціальної орієнтації нових технологій, посилення технологічної й організаційної конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках, досягнення цілей структурного оновлення,

розв'язання проблем щодо структурних характеристик національної економічної системи може бути ефективним за умови якомога повнішого використання інновацій в галузі машинобудування [21, с. 25]. При цьому важливим моментом, який повинен враховуватись при формуванні методологічних засад структурних перетворень, є те, що проблема обмеженості пропозиції капіталу і праці може бути вирішена через спрямування інвестицій в інновації в машинобудуванні, і насамперед ті, що стосуються розвитку знань й технологій. Слід брати до уваги, що в умовах, коли у світі чітко проступає ядро нового технологічного укладу (нано-, біо- й інфотехнології, виробництво яких зростає у світі з темпами 35 % у рік), технологічна політика багатьох провідних країн полягає в тому, щоб залучити фінансові засоби саме у розвиток нового технологічного укладу [5, с. 80]. Одним із головних науково-технологічних факторів, що обумовлюють виживання машинобудівних підприємств як на внутрішньому, так і на світових конкурентних ринках стає впровадження інновацій як у виробництво, так і у сферу управління підприємством й організації господарської діяльності та формують відповідний напрям реструктуризації [22].

Таким чином, аналіз ринку машинобудування України повоєнного періоду 2014-2023 рр. дозволив виявити основні тенденції розвитку галузі. До сприятливих тенденцій можна віднести: приріст обсягів реалізованої продукції електричного, електронного та оптичного устаткування; збільшення кількості малих промислових підприємств та питомої ваги реалізованої ними продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції; збільшення обсягів експорту продукції машинобудування у загальній структурі експорту товарів. Проте, поряд із сприятливими тенденціями, існують негативні, серед яких: зменшення кількості машинобудівних підприємств; погіршення фінансових результатів їхньої діяльності; зниження питомої ваги інноваційно активних підприємств машинобудування.

Негативні тенденції розвитку машинобудування України обумовлені впливом військового стану, що сприяє загальної економічної кризи та певних диспропорцій у розвитку цієї галузі в Україні, з одного боку, та низкою внутрішніх проблем, що характерні для більшості машинобудівних підприємств, саме тому формування передумов розвитку підприємств машинобудування є досить актуальним і важливим напрямом їхнього сучасного перетворення у поєднанні з ефективними формами державної підтримки по відношенню до вітчизняних підприємств галузі.

ПОСИЛАННЯ

1. Великий, Ю. В. (2010). Сучасне машинобудування: криза і її причини. Вісник Донецького національного університету імені МТ Барановського, (4), 48.
2. Захарова, Д. С. Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств галузі машинобудування на світовому ринку. ББК 65.01 Е 45, 95.
3. Пігуль, Н. Г., & Пігуль, Є. І. (2018). Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу України. 2018. Вип, 15, 444-448.
4. Нечепуренко, Д. С. (2016). Концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України. Економічний форум, (1), 185-189.
5. Ареф'єва, О. В., & Прохорова, Ю. В. (2008). Діагностика ймовірності банкрутства за допомогою ідентифікації підприємств машинобудівної галузі в залежності від видів фінансової кризи. Вісн. економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. ст, (21), 76-81.
6. Супрун, В. О. (2015). Економічний стан і проблеми розвитку підприємств галузі машинобудування в Україні. Вісник Університету банківської справи, (1), 49-53.
7. Герасимчук, В. Г., & Липисієнко, А. П. (2018). Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, (19 (1)), 75-79.
8. Шандра, В. М. (2006). Стратегічні напрями розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. Техніка АПК, (5), 6-7.
9. Соколова, Л. В., & Стойка, О. В. (2019). Сучасний стан машинобудування України та тенденції його розвитку за умов незбалансованої економіки.
10. Остапюк, Б. Я., Груник, І. С., Легенький, М. І., & Легенький, Ю. І. (2018). Особливості розвитку промисловості України в сучасних умовах. Вісник економіки транспорту і промисловості, (62).
11. Васіна, А. Ю. (2016). Інноваційний механізм структурних перетворень національної економіки. Економічний аналіз, (26, № 1), 9-18.
12. Чупир, О. М. (2013). Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України: сучасний стан і перспективи. Вісник економіки транспорту і промисловості, (43), 99-103.
13. Короткий, Ю. В. (2015). Машинобудівна промисловість

України: здобутки та перспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, (11), 117-120.

14. Сокотун, Г. О. (2013). Конкурентоспроможність машинобудівних підприємств України у порівнянні з іноземними/ГО Сокотун [Електронний ресурс]/Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

15. Служба статистики України, Д., & статистичних видань Держстату, Р. (2018). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.12. 2020).

16. Комітет статистики України, Д. (2008). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції. Національна безпека і оборона, (8), 2-32.

17. Зиз, Д. О. (2020). Основні тенденції функціонування та передумови розвитку підприємств машинобудування; Main trends and prerequisites for the development of machine building enterprises. Науковий журнал Економічний вісник Національного гірничого університету; Научный журнал Экономический вестник Национального горного университета; Scientific journal Economic Bulletin of the National Mining University.

18. Петришина, Н. В. (2015). Пріоритетні галузі економіки України: стан та перспективи розвитку.

19. Ходирева, О. О. (2022). Обґрунтування необхідності впровадження стратегічного контролінгу для управління розвитком підприємства (Doctoral dissertation, Полтавський державний аграрний університет).

20. Павлов, П. С. (2024). Шляхи та перспективи експорту продукції машинобудування України на європейський ринок.

21. Борилюк, О. Р. (2022). Формування міжнародної маркетингової політики.

22. Райко, В. Ф., Семенов, Є. О., Новожилова, Т. Б., & Нечипоренко, Д. І. (2023). Вплив техногенно-екологічних факторів на економічний стан машинобудівної галузі. Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки, (6), 246-260.